

О УВОЂЕЊУ ЕТИКЕ У ШКОЛСКУ НАСТАВУ

Када нека друштвена заједница западне у кризу, дешава се да неупућени узроке кризе траже у излазу из ње на неприкладан (ирационалан) начин. То се данас догађа у неким деловима бивше Југославије у којима се води грађански рат. Побожни људи моле свога бога да спаси народ од крвопролића. И спиритуалисти то очекују од непостојећих ванземаљских сила... Ово отежава излазак из тешке југословенске кризе. Оно што људи творе, само они могу разрешити и нико други.

Ова криза, посебно криза морала, довела је на тлу великог дела бивше Југославије до крвничког и рушилачког грађанског рата. Домаћи и инострани профитери настоје да га изазову и у савезној Републици Југославији, но у томе до сада нису успели.

Један од чиналаца који су довели до кризе бивше Југославије до њеног распадања и до грађанског рата у неким њеним дјеловима, јесу слабости васпитања у нашим школама. После минулог светског рата ове слабости су увећане. Васпитање је запало у кризу, а то је опасно. У циљу отклањања тих слабости просветне установе предузимају извесне педагошке мере. Неке верске заједнице захтевају да се у наставу основних и средњих школа уведе веронаука. О овом захтеву расправља се у просветним установама и на извесним научним скуповима.¹

Да би се уз проблем васпитања у школској настави ваљано решио и овај захтев верских заједница, потребно је направити увид у наставу досадашњег школског васпитања у нас и улогу верских учења у васпитању.

¹Једну расправу организовало је у овом захтеву Министарство просвете Срне Горе 19. II 1992. године у Подгорици. Аналогна расправа одржана је у Београду. На овој расправи у Подгорици испољена су по овом захтеву три става. Црквени људи су за увођење веронауке у школску наставу. Друга група, коју су црквени људи означили као атеисте, против је тога. Трећа група ових учесника настојала је да направи компромис између ових (супротних) ставова. Иступања у овој расправи објављена су у „Васпитању и образовању“ 2/1992.

Већ пре II светског рата васпитање је било у кризи, јер су односи људи били у кризи. Велики део становништва у Југославији био је неписмен, нешколован, непросвећен. На његово понашање утицали су шовинизам, фанатизам и друге предрасуде и нетрпељивости људи.

У предратној Југославији хришћанство је било државна религија — што је несавремено. У основним и средњим школама учена је хришћанска веронаука као обавезан наставни предмет, а у мејтепима ислам. То је подвајало Ђаке по верској и националној припадности. Тиме је подстицан фанатизам и шовинизам, а преко њих сепаратизам. Под њиховим дјеловањем, које су распиривили окупатори и њихови сарадници, страдале су хиљаде људи у нашој земљи у фанатичним и шовинистичким прогонима и геноциду. Религије нису спречиле ово зло, а у предратној Југославији верско васпитање било је интензивно.

После II светског рата ерозија морала захватила је све друштвене процесе, што се одразило и на васпитање. Из наставе је изостављена веронаука, што је савремено. Но, уместо ње наметнута је Брозова ревизија марксизма — титовштина (титоизам). Формиран је Брозов култ личности, какав историја не познаје. Демагошким фразама програмирано је лажно братство и јединство, самоуправљање преко кога је експлоатисан народ, одумирање државе, колективна одговорност, активна мирољубива коегзистенција и друга обмањивања народа. Унакажена су схватања о раду, реду, одговорности, слободи, правди, праву, моралу и другим друштвеним вредностима. Узурпирајући власт у земљи, Броз је преко привилегаша опортуниста и осталих снобова наметнуо Титоизам и школском систему. То је чињено (насилно кроз школску лектуру, уџбенике и другу литературу, посебно преко вашарске штафете „младости“... Ни једна друштвена заједница није се јавно томе одупирала, изузев једном приликом институт за социолошка и криминолошка истраживања у Београду. Нису се титовштину јавно одупирале верске заједнице. Њихови представници изјављивали су да су односи државе (Брозове) и верских заједница добри. Титовштину су се неорганизовано и индивидуално одупирали њени противници, посебно просветни радници, но њих је Брозова бирократија немилосрдно сатирала.

Последице Брозове насилне индоктринације катастрофалне су за Југославију. Она је довела до њеног распадања, до крвничког и рушилачког грађанског рата у крајевима у којима је становништво подвојено по верској и националној припадности. Овоме су, како смо истакли, допринеле слабости у школском васпитању. Да би се оно оздравило, потребно је у склопу ваљаних практичних подухвата изградити ваљано васпитање. Поставља се питање: Како? Ту ваља најприје, како сам рекао, утврдити какав би васпитни ефекат имало увођење веронауке у школску наставу — што захтевају неки црквени људи. Ово је у нашој кризи деликатан захтев. Он се може ваљано решити само пос-

тупком — без религијске, политичке и других ваннаучних утицаја.

Увођење веронауке у школску наставу потенцирало би садашњу, шовинистичку и фанатичку усијаност у нашој земљи, чије становништво, како смо истакли, чини више народа и националних мањина — различитих вероисповести. У више крајева бивше Југославије у којима је становништво подвојено по тим разликама води се, грађански рат кроз међунационалне и међурелигијске сукобе. У њему заједно делују фанатизам и шовинизам. Ову констатацију о сукобима припадника различитих вера потврђују међусобна убијања, прогони становништва, рушење богомоља . . . Увођење веронауке у школску наставу у овој ситуацији подстицало би фанатизам и шовинизам код ђака, а преко тога и код нееманципованих грађана. У школама ђаци треба да уче оно што их духовно уједињује, а не што их подваја. Ово је један од основних постулата васпитања. Њега су уназирила фанатичка и шовинистичка подвајања, која је Брзова фразеологија заташкавала о тобожњем братству и јединству, то народ сада крваво плаћа. Поред наведених, за неувођење веронауке у школску наставу стоје и следећи научни разлози.

У настави се не могу епистемолошки спојити религијска учења и научна сазнања, јер религијама недостају емпиријска сазнања, а она су основни извор целокупног, посебно научног сазнања. И темељ објективног сазнања чињеница. Целокупно научно сазнање одвија се и повезује преко емпирије, а она недостаје религијама. Свака се религија састоји из две основне компоненте: из учења о постанку света и догми о моралу.

1. Учење свих религија о постанку света (универзума) су машта, нестварна су, а у школама се учи (и треба да се учи) само наука — истина о чињеницама. То је основни постулат сваке науке, а религијама он недостаје; њено учење се заснива на веровању, а не на објективном увиду чињеница. Услед тога, поред физике, хемије, геологије, биологије, медицинских наука, астрономије, математике психологије... религијска учења о постанку света су неприхватљива. Увођење истих у наставу враћало би је у митологију. Наставу ваља осавременевати, а не враћати уназад.

2. Мишљење црквених људи да би увођењем веронауке у школску наставу васпитање било унапријеђено, такође је нерелативно. Ни једна религија нема комплетан систем моралних вредности (врлина) који би васпитно деловало на људе целог света. Свака од њих има свога бога од кога је тобоже добила свој морал. Тиме свака од њих оспорава остале религије. Свака од њих оптерећена је фанатизмом (нетрпељивошћу према другим религијама), а он је у читавој историји подстицао људе на сукобе.

²Према недавно изнетим статистичким подацима (у „Политици“) за време владавине титоизма прогањено је на разне начине око 1.000.000 људи у Југославији.

Он тако делује и данас у грађанском рату у Босни и Херцеговини. У њему агресивно судјелују и фундаменталисти споља.

Ни једна религија није примаран креатор морала. Морал је настао у древној прошлости, пре свих религија, у ситуацији када су људи почели заједно радити као свесна бића, а нису им га богови подарили — како уче религије. Од свог исконског постанка он делује на понашање људи кроз непрекидни бој добра и зла. Тиме он превазилази религије, па га тако ваља и изучавати.³

Материјална и духовна култура одвијају се кроз интеграцију и дезинтеграцију друштвених процеса, који се данас све више убрзавају. Тај антагонизам прати и односе религија. Својим досадашњим међусобним ривалством оне не могу ујединити човјечанство. Његовом моралном уједињењу оне могу допринети само ако своје моралне норме, колико их имају, интегришу у етику као универзалан поглед на моралне односе људи, тј. ако прихвате етику (њене моралне вредности), као јединствен морални систем. На тај начин етика ће постати *јединствена религија свих, побожних и непобожних, људи*. То остваривање је далеко, оно је неминовно, јер га друштвени процеси намећу.

Увођење етике у школску наставу. — Сасвим је јасно да васпитање у школама није ваљано установљено и да га је неопходно систематски унапређивати. Поставља се питање: Како се може ваљано решити овај деликатан друштвени проблем?

У складу моралног оздрављења друштвених процеса ово се може постићи увођењем етике у школску наставу као самосталног наставног предмета. Под етиком овде подразумевамо поглед (свест) о моралним вредностима и моралним односима људи као и науку о томе. Под моралним односима подразумевамо односе људи у којима се они постављају као хумани субјекти. У њима се човек вреднује више него материјалне вредности. Односи људи у којима се човјек вреднује мање од материјалних вредности нису морални и њих ваља укинути. Када људи усвоје ове етичке постулате безусловно, они ће се пона-

³У свом захтеву за увођење веронауке у школску наставу црквени људи приписују данашње слабости васпитања (у нас) атеистима. Они то чине без прецизног схватања атеизма.

Постоје три нивоа атеизма. Први (примитивни) је оној из времена незнабоштва; он претходи религијама осталим погледима на свет. Другу групу атеиста чине људи који су се усредсредили на своје потребе; њих не интересује да ли бога има или нема (лаички атеизам); данас је у свету све више ових атеиста. Трећи ниво атеизма је научни атеизам; то је поглед на религију који се формирао кроз научно сазнање; ови атеисти такође сматра да Бог не постоји. Сви научници, посебно они у области природних наука, су атеисти. Број и ових атеиста такође се повећава, јер се науке развијају.

Црквени људи код нас поистовјећују атеизам и Титовштину, а они немају везе. Титовштина је бирократска насилничка индоктринација која је кроз култ Брозове личности намстњута послеријатној Југославији.

шати хумано, без обзира на то којој вери и нацији припадају. тек тада ће наступити истинско морално доба.

У настави етике ваља педагошки епистемолошким редоследом изучавати све моралне вредности (врлине), а то су: живот човека (као вредност изнад других вредности), рад, ред и одговорност, савест, слобода, правна, филантропија, патриотизам, слога, гостопримство, борба за добро а против зла. Ученике ваља учити да воле и жале, затим о дружностима човека да помогне другом човеку када се овај нађе у невољи, да се буде добар; то је у данашњим приликама јако тешко, али је неопходно, јер представља један од битних захтева за излазак из друштвене (хроничне и акутне) кризе у коју је запало друштво, посебно наше.

Насупрот врлинама стоје мане људи. Чине их њихова изопачења. Свака врлина има своју супротност: љубав — мржњу, правда — неправду, добро — зло. Међусобно понашање људи одвија се кроз сукобљавање врлина и мана. Задатак етике је да разјашњава (упоредо) утицај врлина и мана на васпитање и понашање људи, да би се врлине унапређивале, а мане отклањале.

Моралне вредности и њихови модалитети чине моралну грађу (матрицу) коју човјек васпитањем и образовањем, а касније радом и понашањем, уграђује у своју моралну личност, у своје морално ја. Ако је ова личност ваљано формирана, она ће се честито понашати, без обзира на то да ли је религиозна или није.

Градиво етике у настави ваља систематизовати према епистемолошком узрасту (нивоу) ученика и образовном моделу школе. Но, без обзира на то, основна намена етике у настави јесте да формира ваљано понашање ученика. То је њена непосредна, практична васпитна функција.

Зависно од узраста и знања које су стекли, дјечи треба да уче моралне односе у којима се налазе и моралне вредности који у тим односима стоје. С обзиром на то, они првенствено треба да науче етику породице и школе, јер њих најприје доживљавају. *Породица и школа су примарне моралне и васпитне установе.* Ако се ваљано формира породична и школска етика, она у понашању људи ефикасно делује.

Најраније ђацима ваља разјашњавати породични морал (етику), а то је родитељство (родитељска љубав), материнство, очинство. . . затим ваља им разјашњавати етику школе (школски морал), моралне односе ученика, ученика и ученица, наставника и ученика. . .

Кроз читаву наставу етике ђацима ваља указивати на моралну вредност живота човека и дужност људи да га не смеју

угрозити. Овај врхунски морални захтев био је увек актуелан, данас особито, јер се све безумно убијају људи.⁴

На одговарајућем епистемолошком узрасту Ђаци треба да науче друштвену, посебно моралну, функцију рада, реда, одговорности и савести. Усвајањем ових постулата они ће се припремити за дужности и права у срединама у којима буду живели и радили.

На одређеном епистемолошком нивоу Ђаци треба да изучавају моралне норме религије (колико их има) и њихово место у историји морала. Све ово у конкретним историјским догађајима: ратовима, револуцијама, контрареволуцијама и у другим сукобима људи. Ваља у томе објективно (научно) утврдити улогу религија.⁵

Сматрам да етику ваља увести у наставу и на факултетима, посебно на онима на којима се студенти спремају за наставнике и друге социјалне службе, као што је медицинска, здравствена и социјална заштита, служба за заштиту законитости и права грађана и сл. У тим службама људи се превасходно срећу морално. Те службе захтевају ваљано етичко образовање и васпитање. У сваком случају, сви ваља, као што сам истакао да уче етику рада, уредности, одговорности. У ту сврху сваки наставник ваља да развија моралну идентификацију Ђака. Он ће то постићи ако наставу изводи зналачки и са еланом (убедљиво).

Такође сматрам да етику треба обавезно увести у наставу правних факултета (етику права) и друге школе у којима се њихови полазници спремају за правне послове. Ово још из следећих разлога: После минулог светског рата Броз и његова бирократија починили су насиље над противницима своје диктатуре, које историја не познаје. У томе је учествовао велики број правника. Да су ови егзекутори пре тога научили етику, они то не би чинили.

⁴Трозан случај овог безумља је смрт беба у дечјој болници у Бањалуци. Оне су помрле зато што је тадашњој болници нестало кисеоник за инкубаторе у којима су бебе неговане. У Београду, на Сурчинском аеродрому, биле су благовремено утоварене у авион боце са кисеоником за ову болницу и авион је чекао да уједињене Нације одобре полетање за Бања Лука. Одобрење није добијено и бебе су помрле.

⁵ Православна црква дала је значајан допринос очувању српства. То је чинила тиме што су цркве манастири били народне школе, а „лопови српски учитељи” и то за одрасле. Данас црква толико ту функцију не врши, јер су се прилике социјалне промениле. Данас је највише дошло до ерозије морала у ваншколској популацији. То је управо подручје у коме је црква раније деловала, а она данас на њега не претендује, односно не утиче видно. Ваља знати и то да у Брозовој диктатури она није била ревносна против његовог насиља. Хиљаде информбироваца и других патриота Броз је уморио мученичком смрћу на Голем отоку и другим казаматима. Православна, као и остале религије (цркве) није устала јавно против тога зла.

Овде смо сажето конципирали матрицу (градиво) етике коју сматрамо да треба изучавати у школској настави. Ако из ње направимо најкраћи резиме, он би гласио: Етика треба да буде заједнички морални поглед и наука за све људе, без обзира на њихову религиозност, националност и друге разлике. Упоредо са тим треба да се развијају морални односи људи кроз све друштвене процесе. Док се не прихвате ови етички постулати као категорички императив (захтјев), трвења људи и народа неће престати, нити ће наступити морално доба коме поштени људи теже.

Градиво етике које смо овдје конципирали, а које сматрамо да треба изучавати у школској настави, ваља проучавати, конкретизовати и систематски уграђивати у наставне планове и програме — све ово у складу са захтјевима педагогије, епистемолошким узрастом школаца и образовним усмерењем школа. Поставља се питање: Има ли довољно наставног простора за ову наставу? Тог простора мора имати довољно, јер се ради о насušној дүшевној и духовној потреби људи. Из наставе ваља ригорозно одстранити, особито из друштвених наука, индоктринацију коју је настави наметнула бирократија. У те просторе ваља систематски распоредити градиво етике о коме смо овде говорили.

Букашин Пешић